

„A FESTŐNEK A KÉP KÖZEPÉN KELL ÁLLNIA...”

Kassák Lajos művészetéről, vitákról, elismerésről

– Kassák Lajos művész úr lakásában vagyunk. Eljöttünk meglátogatni, hogy elbeszélges-sünk vele párizsi kiállításáról. Először gratulációnkat szeretnénk kifejezni a Kossuth-díj elnyerése alkalmából. Véleményünk szerint kissé későn érkezett az elismerés...

– Nekem mindenesetre jólesett a Kossuth-díj, húsz évig nem adtak, de úgy látszik, most már adni kellett, s úgy látszik, hogy ebben az ügyben én lettem a győztes.

– Azt szeretném először megkérdezni a művész úrtól: milyen irányzatot képvisel, hová sorolná be önmagát?

– Hivatalosan és nemzetközileg a konstruktivisták közé tartozom, ez azonban nem jelenti azt, hogy én egy iskolának vagyok a tagja. Valójában konstruktív festészetet csinállok, de nem konstruktivizmust. Az izmusok mindig egy-egy iskolát képviselnek, én egész életemben iskolán kívülinek vallottam magam.

– Ezek szerint ön nem szereti a beskatulyázásokat.

– Valóban nem szeretem, mert szerintem nem az iskola teszi a művészetet, hanem maga az egyén.

– Új irányzatot képvisel, vagy mindig csak újat alkot?

– Ez az irányzat körülbelül ötven évvel ezelőtt indult el, azóta én ezen az úton haladok, mindig arra törekszem, hogy újat hozzak létre, ami annyit jelent, hogy törekszem többet és jobbat csinálni annál, amit az előbbi évben csináltam.

– Festői munkássága mellett szeretném megemlíteni irodalmi működését is. Amíg a festészetére nemigen lehet azt mondani, hogy szocialista realista, ugyanakkor írói tevékenysége főleg ebből az irányzathoz táplálkozik. Hogyan lehet összeegyeztetni ezt a két felfogást, mármint a konstruktív festészetet a szocialista realista irodalommal?

– Amikor én az irodalmi munkásságomat kezdtem, akkor még senki sem ismerte a szocialista realizmus kifejezést. Nem tudom, mennyiben indokolt hangoztatni, de írói tevékenységem valóban realista volt, itt azonban ki kell jelentenem, hogy semmiféle politikai vagy vallási irányzathoz nem tartoztam; amit saját szememmel láttam, azt saját nyelvezetemmel akartam kifejezni. Korábban is állandó konfliktusban álltam egyes nézetekkel, ez ma is fennáll. Nem vagyok szocialista realista, mint ahogy nem vallom magam vallásosnak, sem pedig expresszionistának, s ha már itt tartunk, sem ateista, sem deista nem vagyok. Ember vagyok, aki a saját szemével látott dolgokról szeretné elmondani a véleményét.

– Az nem kétséges, hogy a jelenlegi Kossuth-díjat irodalmi munkásságáért kapta. Hogy esedékességét mi váltotta ki? Talán az, hogy csak most vélték felfedezni munkájában a szocialista realizmust, értem ezen prózáját és költészetét. Vagy más tényezők is hozzájárultak ehhez?

– Éppen az a hiba, hogy mivel nem voltam szocialista realista, valami formában megpróbálták politizálni műveimet, ami persze nem ment. Most, a Rákosi-rezsim után a hangulat felengedett és észrevették, amit én mindig hangoztattam a műveimben, s most már elfogadják azt, hogy nem forradalom van, hanem egy építési tendencia, én pedig mindig az építés vonalán voltam és sohasem mondtam azt, hogy éljen a forradalom, mivel mindig azt tartottam, hogy a forradalom szükséges rossz, átváltási időszak, a költőnek pedig egy megállapodott társadalomban forradalminak kell lennie, míg egy építő társadalomban az építést kell hangsúlyoznia. Én konstruktív egyéniségemtől fogva mindig az építés mellett álltam, még a forradalmat is azért csináltam, hogy építhessek.

– Ezzel a válasszal végeredményben vissza is kerültünk a konstruktív irányvonalhoz, vagyis főként festészetéhez. Mai festészete egyenes folytatása-e az ötven év előtti vonalnak, vagy annál sokkal több?

– Az 50 évvel ezelőtt elkezdett irányvonalat fejlesztettem tovább, mivel én nem tartom magamat szeszélyes és ideges művésznek, én nemcsak érzelmeimmel, hanem gondolataimmal is dolgozom, nemcsak a külső hatásra reagálok, hanem rögtön megnézem a látott dolgot, s azt vagy elfogadom, vagy nem. Úgyhogy nálam nincsenek kiugrások, de vannak emelkedések. Így ma teljes mértékben elfogadom az 1920-as években készített dolgaimat, mint ahogy barátaim és a kiállítók elfogadják tegnap alkotott műveimet. Tehát egyik erőnye művészetemnek az, hogy határozott fejlődési vonala van. Nem hatottak rám idegen elemek, és így nem térítettek le utamról. Így ma például külföldön egyenesen keresik műveimet, hogy be tudják bizonyítani, milyen egyenes irányú volt a fejlődésem, s bemutatják, hogy képeimben egyéniség van jelen.

– Ezzel egyetérték, de gondolom, mindentől függetlenül bizonyára vannak a világon olyan művészek, akiket példaképének tekint vagy legalábbis közelállónak érez magához.

– Igen, ilyen konzekvens festőnek tartom Braque-ot a franciáknál. Ugyanakkor Picassót már nem tartom ilyen konzekvens festőnek, mivel Picasso állandóan ki van téve mind a társdalmi, mind a különféle művészeti áramlatok hatásainak, százféléképpen fest, és ilyen csak egy létezik a modern festészetben, ő. Minden más festőművésznek van meghatározott vonala: Leger-nek is, Chagall-nak is, Braque-nak is. Picasso kivétel, bár megjegyzem, hogy nem találom szerencsés kivételnek, mivel az ő sokágú érdeklődése és próbálkozása a fiatal követői, az újonnan felnövekvő generáció körében sok zavart kelt. Az epigonok hol így, hol úgy festettek, utánozva Picassót – de tehetség nélkül.

– Mikor kezdett festeni?

– Egészen gyermekkoromban kezdtem festeni akvarelleket, majd 1915-ben áttértem az irodalomra; ekkor jelent meg először önálló lapom, melynek címe: *A Tett*. Avantgardista irányzatot képviselt, itt jelentek meg először Apollinaire, Aragon, Tzara költeményei magyar fordításban. 1920-ban az első forradalom után emigrációba mentem Ausztriába, ahol folytattam a második lapommal a *Má*-val, ami már nemzetközi avantgardista lap, és a világ minden tájáról: Amerikából, Franciaországból, Angliából, Oroszországból voltak munkatársaim. Ez nemzetközileg elismert lap volt. A festészethez 1920-ban fogtam újra, de akkor már mint konstruktív festő léptem fel, mely vonalat ma is követem.

– Említette, hogy az irodalomban azt a nézetet vallja, hogy a valóságot adjuk vissza, ugyanakkor a festészetben nem egészen ezt az irányzatot képviseli. Mi az oka ennek a kettősségnek?

– Én mind az irodalomban, mind a festészetben az elvonatkoztatás, vagyis az absztrakció felé hajlok, de mivel az irodalom az egyik legkötöttebb művészet, nem úgy mint a festészet vagy a zene, így az irodalom belső szabályainak engedelmessé, gondolok itt a nyelvtani formákra, nem engedi meg a művésznek, hogy művét elvonatkoztatva fejezze ki. Vagyis erősen köti a mondanivalót a formához, ami természetesen legkevésbé áll a zenére, majd pedig a képzőművészetekre. Az írónak az asztalt asztalnak, a széket székeknek kell neveznie. Ha nem így beszél, akkor az irodalmat nem lehet megérteni. A zenében szó sincs erről, így például Wagnernél, ahol több mellékhang is közrejátszik, így a vízesés zaja, ezt én már nem nevezem zenének, bár a hatást felkeltette. De próbáljuk megérteni az olvasóval, hogy egy futó lóról van szó, ha nem írjuk le.

– Felmerül persze a kérdés, hogy az absztrakt művészettel szemben hogyan nyilvánulnak meg a hétköznapi emberei, megértik-e vajon, amit az alkotó ki akar fejezni?

– Ha ön kimegy az utcára és lát egy virágba borult fát, s megkérdezné valaki, hogy szép-e ez, s ön azt válaszolná, hogy szép, akkor honnan nyerte ezt a választ? A fa természeténél fogva szép és az ön szépérzéke is azt mondja, hogy valóban szép. Így állunk a hófödte csúcsokkal – és sorolhatnám. A dolog lényege abban rejlik, hogy az emberek örökölték bizonyos tradíciókat, meghatározásokat, melyeket elfogadtak és aszerint látnak. Ha pedig jön egy festő, ő nem fa akar lenni, hanem önmagát akarja megfesteni. Az nem festő, aki modellt állít és lemásolja, az egyszerű utánozó csupán. Egy festőnek

tehát akkor jó a képe, ha én mint néző nem tudom megállapítani, hogy a festő hol állt, milyen világításban készítette művét, mert a festőnek a kép közepén 'kell állnia, és önmegát kell ábrázolnia vonalakkal, színekkel, művészi ábrázolásmóddal. A jó művész egy szinkompozícióval is gyönyörűséget tud okozni, mivel lehet, hogy azzal a művével épp egy virágos fát ábrázol önmagán keresztül, s műve csak akkor élvezhető, ha kifejező eszközei magas művészi igénnyel bírnak. A néző nem kérdezi meg, a művész most mit akart mondani, hiszen a kép ott van, elég az, hogy jelen van. A virágzó fa sem mond semmit csodálójának.

– Röviden tehát úgy lehetne összefoglalni, hogy egy absztrakt művész akkor kiváló, ha művével el tudja mondani, amit ő érzett akkor, amikor a mű keletkezett. Ha egy kép nem élvezhető, annak talán két oka lehet: az egyik, hogy a festő oly magasröptű gondolatokkal foglalkozott, amit képtelen volt formában is kifejezni, illetve a néző képtelen annak megértésére; míg a másik ok, hogy amit ki akart fejezni, azt nem tudta visszaadni a vásznon, következésképpen rossz festő. Mi erről a véleménye?

– Nézetem szerint minden alkotásnál két tényezőt kell számításba venni: az alkotót és a befogadót. A kettő akkor találkozik, ha két rokonszellemű ember van jelen. Fontos a néző nyílt szelleme, aki nem zárkózik el az új elől. Itt közbevetésként szeretném kifejteni azon nézetemet, hogy absztrakt, ilyen nincs, mivel a legelvontabb festő is, amikor alkot, valamit realizál, a kép reális valami. Ha én a gondolataimat, izlésemet, érzéseimet beleviszem egy képbe, az megszűnt absztraktnak lenni, ugyanis az eddig ön által ismeretlen dolgokat realizáltam, vagyis ismertté tettem, így tehát még egyszer hangsúlyozom, hogy absztrakt művészet nincs, ez csak rosszul használt szó. Minden művész arra törekszik, hogy műveivel valamit kifejezzen, ismertté tegyen, realizáljon. – A mai ember másként lát dolgokat, mint az emberek ötezer évvel ezelőtt, így ábrázolási módja is megváltozott. Ma viszont meglehetősen mozgó világban élünk, s nincs szükség ötezer évre, elég ötven év is ahhoz, hogy bizonyos dolgokat másként lássunk, mint apánk.

– A mai ember kifejezőmódja más, talán ez a konstruktív irány az, ami erre a kifejezésre hivatott?

– Mivel társadalomban élünk, követnünk kell a társadalom által előírt szabályokat, azzal együtt nekünk is változnunk kell. Amikor társadalmunk egy pontosabb, tömörebb kifejezőformát követel tőlünk, nekünk ahhoz alkalmazkodva kell mondanivalónkat elmondani. Így én ma nem beszélhetek ősmagyar nyelven, pontosan ebből következik az is, hogy nem festhetek az ősfestészet nyelvén sem. Ha például összehasonlítunk egy Strobl-szobrot egy Moore-szoborral, mindjárt szemünkbe ötlük az óriási különbség. Moore-t nem lehet absztrakt szobrásznak nevezni, és mégis modern minden darabja, amit alkot.

– Nem arról van szó végeredményképpen, hogy Moore nem akarja, hogy a kő elveszítse kő-lényegét, bár ugyanakkor valamit ki akar fejezni, valamit közvetíteni akar a kő nyelvén?

– Minden festő, szobrász, művész mondani akar valamit, de sokszor előfordul, hogy néha olyat akar mondani, amit a néző, a mű élvezője vagy kritikusa még nem ismer. Moore megtalálta azt a kifejezőmódot, amivel el tudja mondani mondanivalóját. bár még így is sokan vannak, akik szeretik, mások még mindig nem szeretik művészetét. Így például, amikor itt, Magyarországon volt egy nagyobb kiállítása – sajnos, sok műve csak fényképen került ide –, többen, főként a fiatalok rajongtak érte, míg az öregek legtöbbször csak annyival járult művei megbírálásához: nicsak, Moore lyukakkal dolgozik... Persze ez nem jelenti azt, hogy Moore rossz szobrász volna azért, mert lyukakkal dolgozik.

– Moore művészete talán azért olyan kifejező, mert ha kövel dolgozik, meghagyja a kő anyagi minőségét, a néző észreveszi, hogy a mű kőből készült. A görögöknél vagy a rómaiaknál ez teljesen eltűnik, mert a nézőt annyira lekötötte a mű szemlélete, hogy nem jut észébe, az márványból van mintázva.

– Ez nagyon igaz, régebben az anyag karaktere nem számított olyan mértékben mint ma. A mai szobrászok egyes mondanivalójuk kifejezéséhez megkeresik a megfelelő anyagot. Egyes dolgokat szépen ki lehet fejezni bronzban, ugyanakkor az a mű például márványban üressé válna; vagy puha mondanivalót kár cementbe önteni, annak egyetlen kifejező anyaga a fa.

– Az előbb említette, hogy a húszas évek elején kezdte el ismét festői tevékenységét, s azóta követte irányzatát. Ezekből a képekből milyen tárlatai, kiállításai voltak a múltban?

– Az első tárlatom Bécsben volt 1921-ben, majd 1922-ben Berlinben, a Sturm Galériában, amely akkoriban a legmodernebbek közé tartozott. Amikor az emigrációból hazatértem, itthon is volt kiállításom a KUT nevű művészegyület rendezésében két ízben. Később is volt még néhány kiállításom és végül, ez Magyarországra vonatkozik, 1957-ben állítottam ki. Most is tárgyalásban vagyok, hogy engedélyezzenek egy kiállítást, bár ezt nem nagyon erőltetem, mivel eléggé meg vagyok elégedve a kint elért sikerekkel, s talán majd itthon is elérem ugyanezt. Azt persze mondtam az itteni illetékeseknek, hogy fájlalom, miért kell nekem Párizsból hazajönnöm kiállítani, s miért nem lehetett volna megoldani ezt a kérdést fordítva.

– Nem gondolja, hogy ez a tünet hasonlóságot mutat a Csontváry-jelenséggel?

– De nagyon is. A Csontváry-kiállítást a közönség nyomására csinálták meg. Az érdekesség az egészen az, hogy a kiállítást elvitték Székesfehérvárra, gondolván, hogy így a képeket nem sokan fogják látni, de amikor látták, hogy autókaravánok és emberek tízezrei látogatnak el Székesfehérvárra a kiállítás miatt, kénytelenek voltak gyorsan felhozni Budapestre. Persze ez nem egyedülálló eset. Ami Csontváryval történt, az történt a zenében Bartókkal. Őt sem akarták egyáltalán elfogadni, de amikor halála után külföldön egymás után jelentek meg róla a könyvek és az első sorba állították mint zenészt, akkor elfogadtuk mi is. Remélhetőleg ez fog történni az én festményeimmel is.

– 1920-ban emigrációba vonult; tudtommal ön tevékeny részt vállalt az 1919-es Tanácsköztársaságban.

– Hogyne, az előbb azt mondtam, hogy 1915-ben indítottam meg *A Tett*-et, amely az első szocialista eszmeiségű lap volt Magyarországon. A 17. számnál elkobozták és betiltották. Ezután jött a diktatúra 1919-ben, a minisztériumban dolgoztam, ahol külön osztályom volt, utána lefogtak és becsuktak, a börtönben megbetegedtem. Az orvos azt javasolta, hogy ne a rabkórházba csukjanak, hanem máshova helyezzenek, mert valami-féle szövődményes betegségem van, amiből természetesen semmi sem volt igaz, egyszerűen csak a segítségemre volt az orvos. Útban a másik kórház felé én leléptem a villamosról, és megszöktem. Így kerültem ki emigrációba háromezszáz koronáért egy dunai kapitány jóvoltából, egy szemetesládában.

– És hol kötött ki?

– Bécsben, ahol meg is maradtam. Közben jártam Párizsban, Berlinben, Cseh-szlovákiában, de valójában akkor Bécs volt a menedékhelyem, ahol szerkesztettem a *Ma* című folyóiratot, melyből szintén avantgardista lap lett.

– Szorosabb szálak fűzték a munkásmozgalomhoz.

– Igen, 18 éves korom óta részt vettem a munkásmozgalomban, sokat harcoltam, de sajnos én azok közé a szocialisták közé tartozom, akik kritikát is szeretnek mondani... A forradalmat, illetve a rombolást nem szeretem, de meg vagyok győződve, ha valaki házat akar építeni ott, ahol egy kunyhó áll, akkor előbb a kunyhót le kell bontani, rombolni. Ha az ember itt esetleg látszólag rombol is, végeredményben mégiscsak épít.

– Hallhatnánk valamit az 1957-es Csók Galériában megrendezett kiállításáról? Milyen volt ennek az itthoni visszhangja?

– Nagyon szép visszhangja volt, mindössze egyetlen kritikus támadt meg, de ezt is ellensúlyozták azáltal, hogy a rádióban, a másnap elhangzott kommentárban ezen kritikus minden vádját visszautasították.

– 1957-ben volt az utolsó hazai kiállítása. Mi az oka annak, hogy több tárlatára nem került sor?

– Azóta valóban nem volt, bár a Rákosi-éra alatt nemhogy kiállításom nem volt, hanem egyetlen sorom sem jelenhetett meg. 1956 után azonban teljesen felszabadult az irodalmam, és ma én vagyok az egyedüli magyar író, aki megírja versét, szerkeszti, tipografizálja, kötését tervezi és az esetleges illusztrációkat is maga csinálja. Ma az irodalomban teljesen szabad kezem van. Itt visszakanyarodnék ismét az irodalomra. Az

nem teljesen úgy van, hogy az irodalomban mindig realista voltam, mert amikor a képeimet festettem Bécsben, akkor csináltam egy egészen szabad költészetet, most jelent meg új könyvem, *A tölgyfa levelei*, ami már egy egészen más költészet. Ebből a költészetből már teljesen kihagytam a zenei effektusokat, és a versben is az a tendenciám, hogy úgy kell felépíteni, mintha házat építenénk. Így dolgozom negatív és pozitív formákkal, például a versekben ugrások vannak, mégpedig két fekete sor között egy fehér sor is van, mely összekapcsolja őket. Ez a fehér sor szinte segíti az olvasót, hogy beledolgozza magát a versbe. A mostani könyvem nagyon szép formában jelent meg, amihez adtak még hanglemezt, és a könyv megjelenése után kaptam 8000 forint nivódíjat.

– *Szeretnék valamit hallani a párizsi kiállítás visszhangjáról. Mikor nyílt meg a párizsi kiállítás?*

– 1960-ban nyílt meg egy eléggé előkelő helyen, a Champs-Elysée egyik galériájában, mely a legjobb galériák egyike. Ezzel egyidőben jelent meg egy mappám Victor Vasarely-vel együtt, tőle és tőlem hat-hat képpel. Az előszót a mappához Cassou írta, a párizsi Modern Múzeum igazgatója, ugyancsak régi ismerősöm, és írt hozzá levelet Hans Arp, akivel még 1920-ban együtt dolgoztam. A kritika is nagyon szépen fogadta a kiállítást. Michel Senfor nevű esztétikus is írt előszót, aki szintén ismert még a 20-as évekből.

– *A sikeres párizsi kiállítás után van-e remény arra, hogy ezeket a képeket a hazai közönség is megtekintheti a közeljövőben?*

– Azt hiszem, igen. Jelenleg változó állásponton vagyok, mivel valóban szó van arról, hogy rendezzek egy kiállítást, de én nem akarok utánajárni. Én olyan ember vagyok, aki szereti, ha nem kell kérni dolgokat.

– *Ez össz-kiállítás lenne vagy csak egy tárlat, válogatás?*

– A válogatásba nem megyek bele, mivel nem engedem meg, hogy nálam sokkal rosszabb festők zsürizzék a képeimet, ugyanis ilyen kiállításom már lehetett volna a könyvklubban. Író lévén megkértek, állítsak ki képeket náluk, amibe én bele is mentem, csak az utolsó pillanatban mégis lemondtam, mivel kijelentették, hogy meg kell várni a zsüriző bizottságot, amely majd megjelenik a lakásomon. Erre én kijelentettem, hogy akkor inkább nem kell a kiállítás.

– *Hány képe van most itthon, Magyarországon?*

– Itthon? Jelenleg hetven képem van Párizsban, és itthon – ki tudja? Egy érdekes adat: fél évvel ezelőtt vette meg a párizsi Modern Múzeum két képet. A magyar festészet történetében ez az első eset, hogy Magyarországon élő festőtől vettek képet. Magyaroktól természetesen vettek már, de olyanoktól, akik 20-30 éve kint élnek Párizsban és többé-kevésbé francia festőnek számítanak. Ez az első eset, hogy Magyarországon élő festőtől ez a múzeum képet vásárolt.

ZOMBORI LAJOS